

Skildring av Östergötland

Återutgivning av text från 1883

En gratis publikation från
e-boksbiblioteket.se

Skildring av Östergötland

– Återutgivning

av text från 1883

av Carl Georg Starbäck

Redaktör Mikael Jägerbrand

ISBN 978-91-7757-371-5

Copyright © 2017 Mikael Jägerbrand / Virvelvind Förlag, Lysekil.
Den här e-boken ges ut av E-boksbiblioteket Förlag (imprint)

Mer info: www.e-boksbiblioteket.se

Förord

I den här e-boken får du en historisk skildring av landskapet Östergötland från år 1883.

Du får bland annat beskrivningar av geologin och de viktigaste städerna och industrierna. Du får också en hel rad med spännande anekdoter om kungar, drottningar och krig.

Märkligt nog skildras den svenska naturen som om författaren åkt i ett flygplan – trots att det ännu inte var uppfunnet. Det var troligen härifrån som Selma Lagerlöf fick idén att låta Nils Holgersson skildra landet genom att flyga på en gås.

Den här e-boken publicerades på sajten e-boksbiblioteket.se i februari 2017.

Texten publicerades ursprungligen år 1883 i boken ”Små berättelser om märkeliga orter i Sverige – Liten geografisk läsebok för barn och ungdom” med rubriken ”Östergötland”. Författare till texten är Carl Georg Starbäck (1828–1885).

I slutet av 1800-talet var historikern Carl Georg Starbäck en av landets mest kända författare. Han skrev framför allt populära böcker om historia men också romaner. Man kan säga att Starbäck var sin tids Herman Lindqvist eller Jan Guillou.

Inledning: Sverige – från ovan

1 Om vi besluta oss för att företaga en resa genom vårt fädernesland för att se och lära känna något litet af dess natur och folk samt folkets seder och bruk inom olika landskap, så blir första frågan, huru vi bäst skola ställa till det så att vi på en gång kunna få en öfversigt öfver det hela och vinna kännedom om de märkeligaste enskildheterna. Jernvägarne och ångbåtarne äro förträffliga fortskaffningsmedel, men hafva det emot sig, att vi dels icke skulle kunna komma till många orter, dit vi nödvändig vilja, dels föra de oss antingen för fort eller ock blott utefter stränderna af det landskap, hvari vi för tillfället befinna oss. Att i våra tider färdas med häst och vagn eller till fots, skulle åter gå alldeles för långsamt, och alla dessa sätt att färdas skulle dessutom göra det alldeles omöjligt för oss att få en god öfversigt öfver det hela, något som för oss är af stor vigt.

Kunde vi därför skaffa oss en farkost, som vore så inrättad att den förde oss högt upp i rymden, men åter, när vi ville, sänkte sig ned med oss till den ort, som vi närmare ville lära känna, då vore våra önskningar uppfyllda. Om vi kunde komma så högt upp, att vi kunde se hela vårt land utbreda sig under oss liksom en vanlig karta, öfver hvilken vi efter behag foro fram och åter, då behöfde vi blott uppställa

för oss något rättesnöre att följa vid de besök, som vi här och der skulle göra, och så begifva oss på väg.

Ett sådant fortskaffningsmedel finnes emellertid på sätt och vis, ehuru man ännu icke hunnit få det så fullkomligt, att det uppfyller alla de anspråk, som man måste hafva på ett sådant. Det är luftballongen. Vi kunde ju antaga, att en sådan finnes, åt hvilken vi vågade anförtro oss!

Nå väl, stigen på och följ mig. I verkligheten kan man väl icke i luftballong stiga så högt, eller vår synförmåga sträcka sig så långt, att vi skulle kunna se hela vårt fosterland utbreddt för oss, som på en karta, men vi kunna ju antaga äfven detta.

2 Medan vi nu befinna oss uppe i höjden, skola vi först taga en öfverblick af landets utseende. Vi se då, huru genom hela den halfö, som bildar *Sverige* och *Norge*, löper en bergsrygg, ifrån hvilken landet sluttar åt ömse sidor. Det är *Kölen* eller *Seveberget*. Flera bergar synas utgå från denna bergsrygg både inåt Sverige och Norge, men de senare gå ända ut till hafvet och åtskilja från hvarandra de många hafs-fjordarne, hvari Norges kust är sönderskuren; åt svenska sidan sänka sig deremot de glesa tvärryggarne allt mer, ju närmare de komma kusten, och utplattas slutligen alldeles samt försvinna.

Sådana fjordar, som i Norge, finnas icke på den svenska kusten, men deremot visar sig här utefter hela halföns längd ett lågland, hvars bördiga ängar och åkerfält tilltaga, ju längre man kommer söderut. På ett ställe, der vi se de stora sjöarna *Wenern*, *Wettern*, *Hjelmaren* och *Mälaren*, går detta lågland från *Östersjön* till *Skagerrack*, liksom ett bälte från landets ena kust till den andra. Skulle vi tänka oss, att hafvet

steg omkring 300 fot öfver sin nuvarande yta, så skulle det fylla hela detta låglandsbälte, och Sverige skulle då skilja sig i tvenne öar, hvilka bildades af den nämnda höglandstrakten och en annan, som ligger söder om detta låglandsbälte. Söder om detta lågland höjer sig nämligen det småländska höglandet, sluttande åt alla sidor. I en längst försvunnen tid har verkligen vattnet stått så högt, att detta lågland varit ett sund, som sammanbundit *Nordsjön* och *Östersjön*. Det hafva lärde män räknat ut.

Men stora och breda floder forssa inom höglanden i dalarnes djup och nedflyta till låglandet, och upp emot nordnen se vi bergens toppar glänsa hvita. Det är snön, som ligger der och som aldrig smälter, fast solen skiner aldrig så varm. Det är nämligen förhållandet, att ju högre man kommer upp öfver jorden, desto mer tilltager kölden, och på en viss höjd är den så stark, att snön aldrig smälter. Sådana fjäll finnas många utefter Kölen och in i Norge, men på den svenska sidan äro de färre. *Sulitelma* är ett sådant berg, som ligger på Kölen i nordligaste delen av riket. Något längre söderut midtför *Storsjön* i *Jemtland* se vi ett annat, som heter *Syltoppen*, och ännu sydligare mellan *Dalarnes* nordligaste spets och *Fämundsjön* i Norge ligger *Svuckufjäll*. Söder om detta berg finner man intet, som höjer sig ofvan snögränsen, förr än man kommer till *Alperna* i södra Europa.

Skildring av Östergötland år 1883

Den här texten publicerades ursprungligen år 1883 i boken "Små berättelser om märkeliga orter i Sverige – Liten geografisk läsebok för barn och ungdom" med rubriken "Östergötland". Författare till texten är Carl Georg Starbäck (1828–1885).

Östergötland heter detta landskap, som utbreder sig mellan Wettern och Östersjön. Vi se här liksom i Westergötland söderut sluttningarne af det södra högländet. Norr derom utbreder sig Östgötaslätten, sträckande sig från Wettern tvärt öfver hela landskapet till kusten af Östersjön. Öfver denna slätt flyter Motalaström i ostlig riktning genom sjöarne *Boren*, *Roxen* och *Glan* ut i *Bråviken*, medan kanalen något öster om *Roxen* går genom sjön *Asplången* och utmynnar i *Slätbaken*. Motalaström flyter nära norra gränsen af slättlandet, hvilket delas i tvenne hälfter af den söderifrån kommande *Stångån*, som faller ut i *Roxen*. Deraf kallas den vestra slättbygden för *Vestanstång* och den östra för *Östanstång*. Den sistnämnda slutar österut med det så kallade *Wikbolandet*, eller landet mellan de båda vikarne *Bråviken* och *Slätbaken*. Norr om slättbygden

få vi åter skogs- och bergsbygd. Det är de södra sluttningarne af Kollmården och Tylöskog.

Östgötaslätten är i allmänhet utomordentligt bördig och på flera trakter skänkte jorden länge rika skördar, utan att människorna behöfde använda så synnerlig omtanka eller skicklighet för deras framkallande. Derigenom har i folklynnnet utbildat sig en viss tröghet, som utöfvat sitt inflytande på åkerbruket, så att Östergötland länge stått efter flera andra mindre lyckligt lottade landskap. Dock har förhållandet i detta afseende på senare tider betydligt förändrats till Östergötlands fördel.

Enstaka på slätten vid stranden af Wettern reser sig *Omberg* 574 fot öfver Wettern. Men denna sjö ligger 275 fot öfver hafvet, så att Omberg höjer sig något öfver 869 fot. Åt landsidan är berget bevuxet med barr- och löfskog och höjer sig i afsatser uppåt. Öfverst är det jemt och betäckt af den yppigaste grönska. Åt sjösidan deremot stupar berget ned med branta väggar. Åt denna sida finnas flera grottor, bland hvilka *Rödgafovls grotta* är den största och skönaste. Den är öfver 30 alnar lång och 15 alnar hög. Ifrån Ombergs hjessa har man en lika vidsträckt utsigt som från Kinnekulle. Icke mindre än 50 kyrkor och 6 städer synas härifrån, och i lugnt och klart väder skall man till och med längst i fjärran åt nordvest se en skymt af Kinnekulle. Vid bergets norra udde ligger *Borghamn* med ett ypperligt kalkstensbrott, hvarifrån en mängd både gamla och nya byggnader blifvit försedda med huggen kalksten till såväl murar som trappor och fönsterposter. Det nybygda nationalmuseum i Stockholm har blifvit beklädt med kalkstensflisor härifrån.

Apostlaboken eller *Elfva*boken är något som den resande ej gerna underlåter att se vid ett besök på Omberg. Det är en stor bok, som

haft 12 utspringande väldiga grenar och som fått sitt namn af Kristi 12 apostlar. En bonde afhögg en gång den gren som utmärkte Judas, och sedan dess har trädet fått namnet "elfvaboken".

På ömse sidor om berget ligga historiskt märkeliga orter.

Alvastra ligger vid bergets södra fot. Det var under medeltiden ett bland de äldsta klostren i riket och anlades på 1100-talet af konung *Sverkers* drottning *Alfhild*, hvaraf det sannerligen fått sitt namn. Konungarne af *sverkerska* ätten hvilade också här, liksom konungarne af *erikska* ätten hafva sina hvilostäder i Warnhem. *Alvastra* är kanske Sveriges vackraste ruin.

Ett stycke norr om Omberg ligger *Wadstena*. Det var ursprungligen en gård, som tillhörde den kungliga grenen af Folkungarne, men konung Magnus Eriksson skänkte gården till det af den heliga *Brigitta* stiftade klostret, och detta blef för den senare medeltiden en af de viktigaste orter i Sverige. Både konungen och drottningen sökte vinna inträde i klosterorden, hvars medlemmar till en stor del utgjordes af män och kvinnor ur rikets mäktigaste ätter. En mängd möten och sammankomster egde rum här, och därför blef orten omkring klostret snart så bebyggd, att den kunde blifva stad. Den mäktiga *Margareta Waldemarsdotter*, drottningen öfver trenne riken, vistades gerna inom klostrets fridlysta murar, och en gång, när hon tog afsked, kysste hon ödmjukt både munkar och nunnor på hand. Kort efter hennes tid kom frihetshjelten *Engelbrekt* hit och uppträdde bland de då församlade rådsherrarna samt talade sanningens ord för dem och tvang dem att tänka mera på Sveriges rike än på den utländske konung *Erik*, som bröt sina eder och med sina fogdar förtryckte Sveriges folk. I den präktiga klosterkyrkan, som ännu finnes kvar, hvilade stoftet af tvenne svenska drottningar, den goda och själsstarka drottning *Filip-*

pa, konung Eriks af Pommern drottning, och af den sköna *Katharina*, konung *Carl Knutssons* drottning.

Med Gustaf Wasa och reduktionen försvann Wadstenas storhet. Väl uppbyggde konung Gustaf här ett präktigt slott, som ännu finnes kvar, men Wadstenas välmaktstid var nu för alltid slut. I detta slott uppehöll sig prinsessan *Ulrika Eleonora*, då hennes bror konung Carl XII efter sin återkomst från Turkiet helt oväntadt kom dit att besöka sin syster. Han var stadd på återresa från Norge till Lund, der han vistades under de sista åren af sin lefnad, då han red till *Hjo* och derifrån lät ro sig öfver Wettern samt alldeles ensam och okänd uppträdde på borggården. Det var den enda gången han såg sin syster efter hemkomsten till sitt rike, och blott en dag var han tillsammans med henne, sedan red han åter ned till Lund och bröt först upp derifrån, när han drog till Norge, der han fann sin död framför *Fredrikshall*.

Som ett minne från klostartiden och nunnornas konstflit bibehåller sig ännu i Wadstena konsten att knyppla spetsar, hvilka genom sin finhet och konstnärlighet ännu väcka beundran och försäljas öfver hela riket, ja till och med utomlands.

När beslutet fattades om Wadstena klostres indragning till kronan — på riksdagen i Westerås 1527 — var *Hans Brask* biskop i Linköping. Han var den siste katolske biskopen i Linköpings stift. Minnet af honom drager oss till hans biskopsstad.

Linköping ligger nästan i medelpunkten af Östergötland ej långt från Stångåns utlopp i Roxen. Ännu i våra dagar bor stiftets biskop här i staden, och emedan äfven landshöfdingen i Linköpings län bor här på slottet, så är Linköping den förnämsta staden i Östergötland. Men helt annat var Linköpings utseende på Hans Brasks tid. På slottet bodde då biskopen, och det var uppfördt af en föregående biskop,

Henrik Tidemanni. Här förde biskopen ett hof såsom en en liten furste. Tjenare och svenner hvimlade på borggården och i slottets gångar, och olika embetsmän af högre och lägre rang arbetade med förvaltningen af biskopens egendom och stora inkomster.

Här tillbragte *Christian Tyrann*, den siste unionskonungen, julen, då han reste ned till Danmark efter blodbadet i Stockholm 1520. Tre år derefter firade äfven konung *Gustaf I* sin jul hos samme biskop. Då var befrielsekriget slutadt, och unionen för alltid upplöst!

Bland biskopar i Linköping få vi icke glömma den frimodige och krigiske fränden till konung Gustaf, biskop *Kettil Carlsson*, som var biskop mellan åren 1453 och 1465. När hans frände, erkebiskop *Jöns Bengtsson* (Oxenstjerna), blifvit bortförd som fånge till Danmark, upplågade den hetlefrade biskop Kettil af vrede öfver den skam, som derigenom vederfarits Sveriges rike, och svor att befria erkebiskopen. Han lät ringa i alla klockorna i de många kyrkorna och klostren i Linköping och gick i högtidlig procession med alla sina domherrar upp till domkyrkan och nedlade framför högaltaret sin biskopliga skrud samt iklädde sig fullständig härbonad med svärd och sköld. Derpå tog han afsked af sina prester, och tårarne stodo honom i ögonen, när han talade om den nöd, som tvang honom till detta steg. Men han bemannade sig och upprepade ur Davids psaltare: "efter nu de elände förtryckte varda och de fattige sucka, vill jag upp, säger Herren!" Och dermed satte han sig till häst och red ut ur staden, omgifven af riddare och svenner, medan trumpeterna smattrade och klockorna ringde.

Domkyrkan, der detta timade, står ännu, och är kanske mer värnadsbjudande nu i sin enkla storhet, än hon var under den katolska tiden, då hon var öfverlastad med en mängd prydnader, altaren och helgonbilder. Hon grundlades under gamle konung Sverkers

regering omkring år 1145, men blef ej färdig förr än 1499. Hon är uppförd af huggen täljsten från Omberg, På biskop Kettils och Hans Brasks tid lydde under denna kyrka 578 hemman, 158 tunnland åker och betydlig ängsmark. Men all denna rikedom försvann med re-duktionen. I ett rum i kyrkan förvaras det bibliotek, som tillhör det Högre Elementarläroverket och innehåller 20,000 volymer.

En mängd möten hafva hållits i Linköping. År 1152 hölls här ett kyrkomöte, då Sverige skattlades under påfven i Rom. År 1600 hölls här den sista riksdagen, då den stränge hertig *Carl* lät döma till döden och halshugga rådsherrarne *Gustaf* och *Sten Banér*, *Erik Sparre*, *Thure Bjelke* och *Bengt Falk*. Några röda stenar i en ring framför det forna gymnasiihuset bibehålla ännu minnet af denna blodiga tilldragelse. Det var efter segern vid *Stångebro* 1598 straxt utanför staden som hertigen på detta sätt ville ränsa riket från *Sigismunds* medhållare.

Men om Linköping inom Östergötland kan kallas de gamla min-nenas stad, så hafva vi vid Motalaströms utlopp i Bråviken en stad, som företrädesvis tillhör det närvarande Sverige. Denna stad är:

Norrköping. Den är icke så gammal som Linköping, men omtalas dock redan på den tid, då den så kallade Kalmarunionen stiftades. Drottning Margareta vistades i staden, när hon inlöste till kronan det viktiga *Ringstaholms* slott, hvars ruiner man ännu kan se på en holme i Motalaström en half mil nordvest om staden. Under hela medeltiden var dock Norrköping af ringa betydighet. Det är först med fabriksverksamheten, som denna stad vunnit rikedom och anse-ende, och denna fabriksrörelse började redan på den tid, då Sveriges härar genom sina segrar gjorde Sverige till ett af de förnämsta rikena i Europa. Redan på 1660-talet kunde hela svenska hären från Norrköping förses med nästan allt hvad den behöfvde till beklädnad och

ustrustning. Men genom det stora nordiska kriget på Carl XII:s tid gick staden betydligt tillbaka, och mot krigets slut år 1719 uppbrändes den helt och hållet af Ryssarne. Den började visserligen snart åter uppblomstra, men svåra eldsvådor drabbade den, synnerligast under början af 1800-talet, så att först efter år 1830 har Norrköping utvecklat sig till hvad den nu blifvit — Sveriges fjerde stad. I anseende till den stora fabriksverksamhet, som här råder, har staden fått namn af "*Sveriges Manchester*", eftersom Manchester är en af Englands största fabriksstäder. Norrköping är tillika en af Sveriges mest regelbundna och bäst bebygda städer.

Historiska minnen har staden icke många. Ett namn på en utmärkt man, som på *Gustaf Adolfs* och *Christinas* tider verkade mycket godt ej blott för Norrköping utan för hela riket, må vi anföra: det är *Louis de Geer*.

Finspong, ett af de största och ståtligaste godsena i Norrköpings omgifning, 2 $\frac{3}{4}$ mil från staden, är äfvenledes förknippadt med minnet av *Louis de Geer*. Han köpte detta gods af kronan, och hans son anlade der det präktiga slottet. Den vackra parken och trädgården deromkring tillhöra en senare tid. På slottet finnes en utmärkt tafvelsamling, kyrka och theater samt ett bibliothek af omkring 13,000 volymer.

Hvad som dock är viktigare än slottet med alla dess herrligheter, är *jern- och styckebruket*, som ligger helt nära slottet. Här har varit jernbruk allt sedan 1500-talet, och redan då götos här kanoner. Kanongjuteriet är för närvarande det märkeligaste vid *Finspong*. De stora kanonerna, som begagnas till våra *monitorer*, gjutas här.

Dessa väldiga jernfartyg, hvilka kallas *monitorer*, äro uppfunna af en bland vår tids utmärktaste Svenskar, som heter *John Eriksson*.

De höja sig så obetydligt öfver vattenytan, att de på afstånd och i hög sjögång knappast kunna skönjas, och under det de med sina ofantliga kanoner utslunga kulor af den mest förstörande kraft, äro de sjelfva så godt som oåtkomliga. De byggas i Norrköping på ett varf, som kallas för *Motala varf*, emedan det tillhör ett bolag, som äfvenledes eger *Motala verkstad*.

Liksom Motala varf ligger vid Motalaströms utlopp i Bråviken, så ligger Motala verkstad i staden Motala, vid strömmens utflöde ur Wettern. Denna stad har helt och hållet Göta kanal att tacka för sin uppkomst, och verkstaden anlades hufvudsakligen för kanalens behof. Vid denna förfärdigas ångmaskiner så väl till de nämnda monitorerna, som till andra fartyg, äfvensom en mängd andra större arbeten. Verkstaden har vunnit stort anseende äfven utomlands för sina prydliga och utmärkta arbeten. Mellan verkstaden och staden ser man på ett tyst och skuggigt ställe vid stranden af kanalen en grafvård, hvarunder hvilar anläggaren af Göta kanal *Baltzar Bogislaus v. Platen*.

Vi befinna oss nu åter vid Motala strand. Knappa två mil söderut från Motala varf ligger Wadstena. Omkring fyra mil söderut från denna stad reser sig den från äldsta tider bekanta gränsskogen mot Småland.

Holaveden, såsom detta skogbevuxna berg kallats från urminnes tider, sträcker sig från södra spetsen af Wettern österut förbi den stora sjön *Sommen* allt intill sjön *Åsnen*. I forna tider, när Danmarks konungar till följd af den olyckliga unionen gjorde anspråk på att också vara konungar öfver Sverige, stredos många heta strider på detta skogsberg, och allmogen sökte genom stora förhuggningar, eller s. k. bråtar stänga den öfvermodige fiendens väg uppåt Östergötland och

det öfra Sverige. Konung *Carl Knutsson*, han hvars drottning begrofs i Wadstena, hade under sin oroliga regering en glädjestund, då midt under det att han trodde sig omgifven af idel förrädare underrättelsen kom, att Östgöta-allmogen här på skogen i grund nedgjort den danska krigshären. Det var 1452, och en af Linköpings biskopar vid namn *Nils*, var den som företrädesvis utmärkte sig vid detta tillfälle. En till hälften latinsk, till hälften svensk vers sjöngs sedan om slaget på Holaveden:

Complures ad Holaved
de Dacis föllo döda ned;
Dat finem rixæ
Dacis den svenske pålyxe.

Det är på svenska: många vid Holaved af de danska föllo döde ned; slut på tvisten gör den svenska pålyxa.

Sedan vi nu gjort bekantskap med de båda lågländerna på ömse sidor om Wetteren, skola vi, innan vi begifva oss in i det södra höglandet, taga en öfversigt af denna Sveriges södra del. Vi begagna åter vårt luftskepp och höja oss i rymden rakt öfver Wetteren, så att vi kan se landet under oss, som om det vore måladt på en duk.

Hvad vi nu med lätthet kunna iakttaga, är att liksom norrut det stora gränsfjället, *Sewefjället*, bildar en rygg på hela halfön — Sverige och Norge — så att floderna flyta både åt öster och vester, så är det äfven här längst söderut, der halfön bildas af Sverige ensamt. Väl är det icke det stora fjället som här löper fram, men vi se dock ganska

tydligt att en rygg eller landthöjd löper söderut, ifrån hvilken floder flyta åt öster och vester, till Östersjön och Westerhafvet — *Skagerrack* och *Kattegat*. Kasta vi blicken norrut öfver det norra höglandet, se vi att från gränsfjället stryker i sydostlig riktning mellan Westerdalelven och Klarelven en bergås, hvilken fortsättes genom vestra Westmanland och Nerike ned mot Wettern, utefter hvars vestra strand den går ned till det södra höglandet.

Här utplattar den sig till ett vidsträckt högland, detta högland, som vi flera gånger sett på afstånd. Vid första anblicken tyckes det, som om vi skulle få svårt att taga reda på något sammanhang i detta virrvarr af skogbeväxta berg, dalar och höjder. Men se vi litet närmare på taflan under oss, finna vi snart, att äfven här alla strömdragen flyta åt tvenne håll, åt öster och vester, eller åt sydost och sydväst. Vi kunna lätt i tankarne draga ett streck mellan källorna till dessa åt olika håll flytande floder, hvilket streck vi kunna kalla det södra Sveriges *vattendelare*. Den går, som vi se, från södra spetsen af Wettern i en båge åt sydost, skiljande *Nissan* och *Lagan* från *Emmån*, och sedan åt sydväst mellan *Lagan* i vester och *Mörrumsån* och *Helgeåns* källor i öster, derefter mellan *Lagan* och *Helgeån* samt slutligen åt sydost ned till sydostligaste hörnet af Skåne, som kallas *Sandhammars udde*.

En sådan vattendelare synes äfven sjelfva Wettern vara; ty äfven här se vi rundt omkring vattendrag flyta åt alla håll, men intet af någon betydighet till Wettern. Vi kunna redan härutaf sluta, att denna sjö ligger högt, och han ligger äfven på sjelfva landtryggen och fyller med sin klara spegel liksom en klyfta i densamma. Denna stora sjö, som är 420 fot djup och hvars botten ligger omkring 60 alnar under hafsytan, uppkommer icke genom någon större flod eller flera små, som här afbörda sitt vatten, och är just därför en af de största märk-

värdigheter i Europa.

Vid södra änden af denna sjö höjer sig 400 fot öfver jordytan ett berg, som heter *Taberg* och som är märkvärdigt, emedan här är det enda ställe i Europa — med undantag af några berg i *Lappland* — der jernmalmen brytes ofvan jord. Och *Tabergsmalmen* gifver ett jern, som anses vara ett af de bästa till fabriksarbeten.

Öster, söder och vester om detta högland utbreder sig mellan detsamma och kusten ett bördigt lågland. När vattnet stod 300 fot högre än nu, svallade hafvets vågor öfver dessa lågländer och bröto sig mot den dåvarande höglandsöns klippor. Men ännu i dag ligger den der som en ö, ehuru lummig löfskog jemte bördiga åkerfält och ängar af den yppigaste grönska dykt upp ur hafvet och intagit dess forna plats.

Detta högland tillhör nästan helt och hållet *Småland*.

Viktiga ord och personer

Aln.

Längdmått. En aln är 59 cm.

Banér, Gustaf.

[1547–1600] Svensk hovmarskalk och riksråd. Avrättades för att ha ställt sig på Sigismunds sida i striden mot hertig Karl.

Banér, Sten.

[1546–1600] Svenskt riksråd. Avrättades för att ha ställt sig på Sigismunds sida i striden mot hertig Karl.

Bengtsson (Oxenstierna), Jöns.

[ca 1417–1467] Svensk ärkebiskop och riksföreståndare. Är mest känd för sitt uppror mot kung Karl Knutsson (Bonde) som ledde till att denne avsattes.

Heliga Birgitta.

[1303–1373] Svensk medlem av Folkunga-ätten som ägnade sitt liv åt sin kristna tro. Hon gjorde flera pilgrimsresor och levde de sista åren av sitt liv i Rom där hon också grundade en klosterorden. Hon blev år 1399 helgonförklarad av den dåvarande påven.

Bjelke, Tur.

[1548–1600] Svenskt riksråd och ägare till Sturefors slott. Blev avrättad efter slaget vid Stångebro.

Brask, Hans.

[1464–1538] Svensk biskop i Linköping. Tvingades sätta sitt sigill på ett beslut att avsätta ärkebiskopen men satte fast en liten lapp med texten ”Härtill är jag nödd och tvungen” under sigillet. Det här har gett upphov till uttrycket ”brasklapp”.

Engelbrekt.

[ca 1390–1436] Svensk som började sin karriär som militär. Blev ledare för det så kallade Engelbrektsupproret som började 1431 i Bergslagen. Upproret mot Erik XIII blev så småningom allt våldsammare och spred sig också över hela landet. Engelbrekt intog ett stort antal borgar och slott men mördades den 4 maj 1436.

Konung Erik.***Erik av Pommern***

[ca 1382–1459] Svensk kung under flera perioder mellan 1396 och 1439 samt dessutom kung av Norge 1389–1442 och Danmark 1396–1439.

Erikska ätten.

En kunglig ätt som kämpade om makten i Sverige mellan 1130 och 1250. Ätten har fått sitt namn efter kung Erik den helige. Den Erikska ätten utslockade på den manliga sidan med Erik läspe och halte år 1250. Ätten kämpade om makten med Sverkerska ätten.

Eriksson, John.

[1803–1889] Svensk uppfinnare. Uppfann bland annat propellern och skapade skeppet Monitor. Bodde större delen av sitt liv i New York där han också avled. Ligger begravd i Filipstad.

Falk, Bengt.

[1540–1600] Svensk tjänsteman. Var hövitsman över Finland och son till biskopen Erik Falk. Avrättades år 1600 för sitt stöd till kung Sigismund.

Drottning Filippa av England.

[1394–1430] Engelsk prinsessa som var drottning över Danmark, Norge och Sverige från 1406 till sin död 1430. Var gift med svenske kungen Erik av Pommern.

Folkungarna.

Samlingsnamn för de många stormän som under 1200-talet gjorde uppror mot kungamakten. Folkungarna fanns framför allt i Uppland och de kämpade mot kungarnas försök att centralisera makten. Upproret slogs slutgiltigt ner på 1280-talet.

Fot.

Längdmått. En fot motsvarar 29,6 cm.

De Geer, Louis.

[1587–1652] Holländsk köpman från Amsterdam som flyttade till Sverige 1627. Drev bland annat fabriker i Finspång och gjorde en mycket stor insats för att modernisera svensk industri.

Gustaf Wasa.

Gustaf I.

[1496–1560] Svensk kung från 1523 till sin död 1560. Gustav Vasa är en av de mest inflytelserika kungarna i svensk historia. Gustav införde arvsmonarkin i Sverige och reformerade kyrkan. Många menar att Vasa skapade den moderna svenska nationalstaten.

Gustaf Adolf.

[1594–1632] Svensk kung från 1611 till sin död 1632. Grundlade det svenska stormaktsväldet genom en serie erövringskrig. Betraktas av många som en av världshistoriens främsta fältherrar. Dödades under slaget vid Lützen den 6 november 1632. Hans namn skrivs i dag Gustav II Adolf.

Kalmarunionen.

Politisk union mellan de nordiska rikena Danmark, Norge och Sverige som bildades 1397 vid ett möte i Kalmar. Alla tre länderna styrdes under Kalmarunionen av en enda regent. Sverige lämnade unionen 1523.

Hertig Carl.

[1550–1611] Karl var kung av Sverige från 1604 till sin död 1611. Var son till Gustav Vasa, bror till Johan III och halvbror till Erik XIV. Var inblandad i flera maktstrider och lät avrätta ett stort antal fiender inom adeln. Var också inblandad i fyra olika krig, bland annat mot Ryssland, Danmark och Polen. Hans namn skrivs i dag oftast Karl IX.

Carl Knutsson.

[1408–1470] Svensk riksföreståndare samt kung av Sverige och Norge under flera perioder från 1448 till sin död 1470. Regerade under namnet Karl II och är också känd som Karl VIII och kung Karl.

Carl XII.

[1682–1718] Svensk kung från 1697 tills sin död år 1718. Tillbringade större delen av sin regeringstid i strid. Är kanske mest känd för det svenska nederlaget i slaget vid Poltava. Dödades av en norsk kula under belägringen av Fredrikstens fästning år 1718. Efter Karl XII:s död tappade Sverige sin roll som stormakt.

Carlsson, Kettil.

[1433–1465] Svensk biskop i Linköping från 1459 tills sin död 1465. Var Sveriges riksföreståndare från december 1464 tills sin död i augusti 1465. Ledde framgångsrikt en bondehär och lyckades fördriva danske kung Kristian I från svenska tronen. Var medlem i Vasaätten och kusin till Gustav Vasas far Erik. Hans namn skrivs i dag oftast Kettil Karlsson (Vasa).

Drottning Katharina.

[1418–1450] Svensk och norsk drottning mellan åren 1448 och 1450. Var gift med kung Karl Knutsson Bonde (också kallad Karl VIII). Paret fick nio barn, bland annat Ivar Axelsson Tott och döttern Birgitta och Magdalena. Avled i september 1450 av pesten.

Kristian Tyrann.

[1481–1559] Kung av Danmark och Norge 1513–1523 och över Sverige 1520–1521. Flydde från Danmark år 1523 efter att ha blivit avsatt. Regerade under namnet Kristian II men är mest

känd i Sverige som Kristian Tyrann, ett namn han fick efter de nästan 100 avrättningarna under Stockholms blodbad år 1520.

Christina.

[1629–1689] Svensk drottning mellan 1632 och 1654. Avsade sig tronen 1654 för att kunna bli katolik och för att slippa gifta sig. Levde de sista åren i Rom.

Magnus Eriksson.

[1316–1374] Svenske Magnus Smek/Eriksson var kung av Sverige 1319–1364, kung av Norge 1319–1343 och kung av Skåne 1332–1360. Avsattes av sin son och lär enligt svenska källor ha drunknat i Norge och kan vara begravd i Varnhems klosterkyrka.

Margareta Waldemarsdotter.

[1353–1412] Drottning av Danmark och Norge mellan 1387 och 1412 och av Sverige under åren 1389-1412. Avled av pesten och ligger begravd i Roskilde domkyrka.

von Platen, Baltzar.

[1766–1829] Svensk greve och amiral. Var riksståthållare över Norge från 1827 till sin död 1829. Är mest känd som grundläggare av Göta kanal.

Reduktionen.

Namnet på en officiell indragning av markområden, gårdar och egendom till staten. Ett 10-tal sådana reduktioner genomfördes i Sverige under medeltiden. I de flesta fall drabbade reduktionen adliga familjer som fått stora markområden genom donationer, förläningar eller kungliga gåvor.

Sigismund.

[1566–1632] Sigismund var kung av Polen, storfurste i Litauen och kung av Sverige (1592-1599). Sigismund var son till Vasa-kungen Johan III. Sigismund avsattes från den svenska tronen efter ett väpnat uppror lett av hans farbror hertig Karl.

Sparre, Erik.

[1550–1600] Svenskt riksråd som avrättades år 1600 för sitt stöd till kung Sigismund.

Starbäck, Carl Georg.

[1828–1885] Svensk historiker, lärare och författare. Var en av sin tids mest kända populärhistoriker och kan beskrivas som 1800-talets version av Herman Lindqvist. Han är mest känd för det stora verket "Berättelser ur den svenska historien" som kom ut i 11 delar mellan 1860-1875.

Sverker den förste.

[död 1156] Kung av Östergötland. Var kung över Sveariket från 1130 till sin död 1156. Har gett namn åt den sverkerska ätten. Blev enligt vissa källor dödad av sina egna trupper på väg till jultotta i Västra Tollstads kyrka.

Sverkerska ätten.

En kunglig ätt som kämpade om makten i Sverige mellan 1130 och 1250. Ätten har fått sitt namn efter Sverker den förste som blev svensk kung år 1130. Den sverkerska ätten utslöcknade på den manliga sidan med kung Johan Sverkersson år 1222. Ätten kämpade om makten med den Erikska ätten.

Tidemanni, Henrik.

[död 1500] Svensk biskop i Linköping. Är känd för sina många dikter och för att ha uppfört flera byggnader, bland annat Linköpings slott och biskopshuset i Vadstena.

Ulrika Eleonora.

[1688–1741] Svensk drottning som regerade i Sverige från 1719 till 1720. Var dotter till Karl XI och syster till Karl XII. Hennes make Fredrik [1676–1751] tog över tronen år 1720.

Fler böcker: E-boksforlaget.se

Om du gillar e-böcker om historia så kommer du att gilla utbudet hos E-boksforlaget.se

Här kan du söka bland e-böcker från flera olika förlag om en rad olika ämnen, bland annat historia och arkeologi.

Alla titlarna går att hitta hos de flesta e-bokhandlare, i iTunes samt på många bibliotek.

Här är några exempel på titlar:

Klassiska deckare

- "Sherlock Holmes: »Gloria Scott»"
- "Sherlock Holmes: Beryllkronan"
- "Sherlock Holmes: De fem apelsinkärnorna"
- "Sherlock Holmes: De rödhårigas förening"
- "Sherlock Holmes: Den avhuggna tummen"
- "Sherlock Holmes: Den blå karbunkeln"
- "Sherlock Holmes: Den försvunna brudgummen"
- "Sherlock Holmes: Den försvunna kapplöpningshästen"
- "Sherlock Holmes: Blodbokarna."
- "Sherlock Holmes: Det spräckliga bandet."
- "Sherlock Holmes: Den grekiske tolken"
- "Sherlock Holmes: Musgraves ritual"
- "Sherlock Holmes: Det gula ansiktet"
- "Sherlock Holmes: Det hemlighetsfulla mordet vid skogssjön"
- "Sherlock Holmes: Den hemlighetsfulle patienten"
- "Sherlock Holmes: Börsmäklarens biträde"
- "Sherlock Holmes: En skandal i Böhmen"
- "Sherlock Holmes: Krymplingen"
- "Sherlock Holmes: Lorden och hans rika amerikanska brud"
- "Sherlock Holmes: Mordet i Reigate"
- "Sherlock Holmes: Tiggaren med den kluvna läppen"

Arkeologi

- "Solgudens yxa och Tors hammare"

- (1899)
- "Hällristningarnas ålder" (1869)
- "Feniciska kolonier i Skandinavien" (1875)
- "Hällristningar på Kinnekulle" (1892)
- "Forntidens perioder" (1892)
- "Hur gamla är hällristningarna?" (1869)
- "Bohusläns bygdeborgar" (1909)
- "Bohuslänska hällristningar" (1879)
- "Fynden i Troja" (1878)
- "Förbindelse mellan Skandinavien och vestra Europa före Kristi födelse" (1889)
- "Svear och götar under folkvandringstiden" (1905)
- "Husaby kyrka" (1899)
- "Hällristningarna i Järrestad" (1881)
- "Nordens fartyg från hednatiden" (1872)
- "Anmärkningar rörande figurteckningar från forntiden" (1842)
- "Grafkistor af klufna och urhålkade stockar" (1894)
- "Den svenske solguden och den svenske Tyr" (1906)
- "Skånska fornminnen" (1853)
- "Ölands fornminnen" (1874)
- "Tors hammare" (1872)
- "Våra fornminnen – vad de lära oss" (1916)
- "Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden" (1901)
- "Förstörda fornminnen i Bohuslän år 1924"

Djur & natur

- "Svenska djur i folktron" (1898)

- "Skäggets historia" (1893)
- "Kattens kulturhistoria" (1882)
- "Djurens sömn" (1889)
- "Katten i forntida Egypten" (1889)
- "Ett dygn på månen år 1870"
- "Orkidéernas historia" (1894)
- "Blomsterspråket" (1888)
- "Sveriges hundraser" (1880)
- "Guide till biskötsel" (1885)

Kulturhistoria

- "Midvinterns solfest" (1894)
- "Julen på 1870-talet – Skildringar och illustrationer i svenska tidskrifter"
- "Om julens härkomst" (1899)
- "Julen i Skåne på 1820-talet"
- "Nyaste och tillförlitligaste Drömboken" (1918)
- "1870-talets bästa tips för frisyr och utseende"
- "Lyxens historia" (1870)
- "Gaffelns historia" (1889)
- "Kanalbyggen på planeten Mars" (1888)
- "Vårt solsystem" (1878)

Resor

- "Ett besök i Venedig år 1878"
- "Strandgatan i Visby år 1879"
- "Resa på Dalslands kanal år 1877"
- "Nyköpings slott" (1877)
- "Ett besök i Marstrand år 1882"
- "Min resa i Blekinge och Kalmar år 1854"
- "Resor med luftballong år 1873"

- "Runlejonet i Venedig" (1871)
- "En utflykt på Mälaren år 1871"
- "Skildring af Vestergötland år 1882"
- "Kalmar slotts historia" (1880)
- "Ett besök i Södertälje år 1881"
- "En färd på Donau år 1882"
- "Ringmuren i Visby" (1874)
- "Fredrikstens fästning och Karl XII" (1879)
- "Petras helgedomar" (1921)
- "Ett besök i Boxholm år 1885"
- "Ett besök i Roms katakomber år 1870"
- "Skildring av Riseberga klosterruiner" (1874)
- "Borgholms slottsruin" (1878)
- "Rundtur i södra Frankrike år 1880"
- "Ett besök på Djurgården sommaren 1868"
- "Sigtunas tidiga historia" (1872)
- "Helgeandskyrkan i Visby" (1878)
- "Norrköpings historia" (1871)
- "Ett besök i Waxholm år 1870"
- "Vadstena slott" (1875)
- "Skildring av Island" (1870)
- "Besök på Gripsholms slott år 1895"
- "Ett besök i Rom år 1870"
- "Besök på Helgoland år 1874"
- "Guide till Uppsala år 1875"
- "Kyrkoruinen S:t Katarina i Visby" (1877)
- "Gripsholms slott" (1877)
- "Ett besök i Strängnäs år 1874"
- "Ett besök i Visby år 1906"
- "Bohus fästning" (1869)
- "Ett besök i Ystad år 1872"

Svensk geografi

- "Märkliga orter i Sverige" (1883)
- "Skildring av Värmland år 1882"
- "Skildring av Dalälven år 1876"
- "Skildring av Ångermanland 1882"
- "Skildring av Bohuslän år 1882"
- "Skildring av Dalsland år 1882"
- "Skildring av Närke år 1882"
- "Skildring av Öland år 1882"
- "Skildring av Stockholm år 1882"
- "Skildring av Västmanland år 1882"
- "Skildring av Härjedalen år 1882"
- "Skildring av Gästrikland år 1882"
- "Skildring av Jämtland år 1882"
- "Skildring av Göteborg år 1882"
- "Skildring av Halland år 1882"
- "Skildring av Blekinge år 1882"
- "Skildring av Gotland år 1882"
- "Skildring av Södermanland år 1882"
- "Skildring av Östergötland år 1882"

Vikingar

- "Vikingatidens Lund och Birka" (1909)
- "Jomsvikingarnas saga" (1888)
- "Fyndet av vikingaskeppet i Gokstad år 1880"
- "Hervars och Hedreks saga" (1888)
- "Carl Larssons Uppsala-tempel" (1908)
- "Sagan om Ragnar Lodbrok och hans söner" (1880)
- "Sverige och vikingafärderna västerut" (1924)